

УДК 347.2;347.9;347.51;347.4;341.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-210-227](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-210-227)

Карлінська Світлана Ігорівна кандидат економічних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, адвокат, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0003-0008-0728>

НАЛЕЖНІ ДОКАЗИ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РФ – ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

Анотація. Нами уже досліджувалося питання деяких особливостей розгляду справ про відшкодування шкоди завданою військовою агресією.

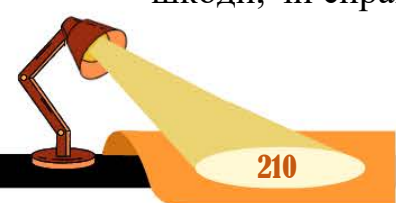
Загалом судова практика с питання відшкодування шкоди завданої військовою агресією рф почала формуватися ще у 2014 році, з самого початку порушення суверенітету та кордонів України. Але фактично суди почали розглядати такі справи лише після початку повномасштабного вторгнення.

Від початку повномасштабного вторгнення минуло вже майже 10 років, і на теперішній час збитків зазнали і велика кількість громадян, так і юридичні особи.

В роботи розглянуті такі важливі питання як судовий імунітет, тому що фактично винною у завданні збитків через військову агресію ми визнаємо країни, російську федерацію. І відповідно до норм міжнародного права і норм Закону України «Про міжнародне приватне право» складнощі судам національної юрисдикції може складати норма статті 79 вищевказаного закону, відповідно до якої суд однієї держави не вправі залучати до розгляду іншу державу, якщо не було отримано її згоди.

В статті будуть розглянуті основні види шкоди, які були завдані військовою агресією. Але здебільшого увагу приділено розгляду шкода, що була заподіяна майну фізичних або юридичних осіб та шкоди, що була заподіяна нерухомому майну фізичних або юридичних осіб

Загалом до шкоди, яка була завдана через військові дії в Україні можна віднести пошкодження чи знищення майна, вилучення його збройними формуваннями, втрата через вимушене переселення. Тобто основна підстава єдина для всіх випадків – ведення військових дій, але дуже різні варіації втрати майна. Тож, обставинами, що будуть підлягати встановленню в справах про відшкодування шкоди завданої в результаті збройної агресії рф можуть також різнитися, в залежності від того чи то справа про відшкодування майнової шкоди, чи справа про відшкодування моральної шкоди.

В справах про відшкодування моральної шкоди ми маємо з'ясувати інший перелік обставин. Перш за все ми маємо довести протиправність дій, якими було завдано моральну шкоду. Окрім того, ми маємо довести факт заподіяння шкоди, та глибину й тривалість фізичних і душевних страждань потерпілого. Ну й звичайно підтвердити причинно-наслідковий зв'язок протиправними діям та завданою моральною шкодою.

За загальними вимогами доказами можуть бути будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Тож в роботі розглянемо чи мають свої особливості питання підтвердження завдання шкоди яка була спричинена внаслідок військових дій.

Ключові слова: відшкодування шкоди, шкода що завдана військовими діями, пошкодження майна, збройна агресія, матеріальна шкода, докази при відшкодуванні шкоди, докази пошкодження майна від військової агресії

Karlinska Svitlana Igorivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Legal Regulation of the Economy, S. Kuznets Kharkiv National Economic University, lawyer, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0003-0008-0728>

PROPER EVIDENCE IN CASES ON COMPENSATION FOR MATERIAL DAMAGE CAUSED BY THE RUSSIAN FEDERATION'S MILITARY AGGRESSION – SOME GENERAL ASPECTS

Abstract. We have already studied the issue of some features of the consideration of cases on compensation for damage caused by military aggression.

In general, judicial practice on the issue of compensation for damage caused by military aggression of the Russian Federation began to take shape back in 2014, from the very beginning of the violation of the sovereignty and borders of Ukraine. But in fact, the courts began to consider such cases only after the start of the full-scale invasion.

Almost 10 years have passed since the start of the full-scale invasion, and to date, a large number of citizens and legal entities have suffered losses.

We cannot say that today clear mechanisms for the legal assessment of the damage caused by the military aggression of the Russian Federation have been developed, just as there are actually no clear mechanisms for compensating for such damage.

The work considers such important issues as judicial immunity, because we recognize the country, the Russian Federation, as actually guilty of causing damage due to military aggression. And in accordance with the norms of international law and the norms of the Law of Ukraine "On Private International Law", difficulties for courts of national jurisdiction may be the norm of Article 79 of the above-mentioned law,

according to which the court of one state does not have the right to involve another state in the consideration, unless its consent has been obtained.

At present, the courts of Ukraine have already developed some practice in considering cases of compensation for damage caused by military aggression by the Russian Federation. Accordingly, a more or less clear list of evidence that can be considered and accepted by the courts of Ukraine as appropriate to confirm the damage has already been developed.

The article will consider the main types of damage caused by military aggression. However, most attention is paid to the consideration of damage caused to the property of individuals or legal entities and damage caused to the immovable property of individuals or legal entities.

In general, the damage caused by military actions in Ukraine can include damage or destruction of property, its seizure by armed formations, loss due to forced resettlement. That is, the main reason is the same for all cases - the conduct of military actions, but the variations of property loss are very different. Therefore, the circumstances that will be subject to establishment in cases of compensation for damage caused as a result of the armed aggression of the Russian Federation may also vary, depending on whether the case is about compensation for property damage or a case about compensation for moral damage.

In cases of compensation for moral damage, we have to find out a different list of circumstances. First of all, we have to prove the illegality of the actions that caused the moral damage. In addition, we have to prove the fact of causing the damage, and the depth and duration of the physical and mental suffering of the victim. And of course, confirm the causal connection between the illegal actions and the moral damage caused.

According to general requirements, evidence can be any data on the basis of which the court establishes the presence or absence of circumstances (facts) that substantiate the claims and objections of the participants in the case, and other circumstances that are important for resolving the case. Therefore, in this paper, we will consider whether the issue of confirming the damage caused as a result of military actions has its own peculiarities.

Keywords: compensation for damage, damage caused by military actions, damage to property, armed aggression, material damage, evidence in compensation for damage, evidence of damage to property from military aggression

Постановка проблеми. Вже майже 12 років тривають військові дії в Україні, і вже майже 4 роки повномасштабне вторгнення рф до суверенної держави України. За даними, які оприлюднила голова Комітету ВР з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку і містобудування, очільниця партії "Слуга Народу" Олена Шуляк майно кожного п'ятого українця постраждало через війну, а близько 17% українців втратили

житло [1]. І це лише щодо нерухомого майна, а загалом збитки які зазнали українці через війну складно порахувати. І з кожним днем війни збитки лише збільшуються. І на сьогодні питання відшкодування громадянам та юридичним особам шкоди, завданої збройною агресією російської федерації стало надзвичайно актуальним і гострим.

Міжнародне гуманітарне право має за мету захищати майно під час збройних конфліктів, встановлює чіткі правила, що мають забороняти знищення або руйнування цивільних об'єктів, а також забороняють знищення майна, що не є військовою необхідністю. МГП встановлює чіткі правила ведення бойових дій, захисту цивільних осіб і військовополонених, а також передбачає відповідальність за їхні порушення. Попри існування таких міжнародних механізмів правосуддя як Міжнародний кримінальний суд (МКС), Європейський суд з прав людини та спеціальні трибунали, ефективність їхньої роботи залежить від політичної волі держав і міжнародної спільноти [2].

Забезпеченням майнових прав є гарантування власнику вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, включаючи реєстрацію прав власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та захист від неправомірних втручань, що реалізується шляхом судового захисту або усунення перешкод.

Україна поступово формує необхідну законодавчу базу, завдяки якій було б можливо зафіксувати належним чином збитки, які були завдані громадянам, юридичним особам та державі через збройну агресію. Також національні суди напрацьовують алгоритми судового захисту майнових прав осіб, майно яких зазнало шкоди через підступні дії країни-агресора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами законодавчого врегулювання відшкодування шкоди, яка була завдана майну громадян і юридичних осіб в Україні внаслідок військової агресії з боку рф ставали предметом розгляду таких вчених та юристів-практиків, як: Є.В. Вакуленко, Е. А. Писарева, Д. С. Клапоушак, Сулейманова С. Р., Коверзнев В., Пономарьов С., В.М. Махінчук, Якових Є.В., В. Подупейко, О. Капліна, С. Шаренко, Голубенко І.І., Шпак К.О. та інші.

Однак, здебільшого увага авторів – науковців та юристів практиків приділялася кримінально-правовому аспекту, механізму відшкодування збитків завданих збройною агресією, та питанням визначення збитків.

Мета статті – дослідження базових аспектів визначення належних доказів у справах про відшкодування шкоди завданої військовою агресією.

Виклад основного матеріалу. Ми не можемо сказати, що на сьогодні вже вироблені чіткі механізми правової оцінки шкоди завданої військовою агресією рф, так само як фактично не має й зрозумілих механізмів відшкодування такої шкоди. Але, на теперішній час в судах України вже склалася деяка практика стосовно розгляду справ щодо відшкодування шкоди завданою військовою

агресією з боку російської федерації. Відповідно і склався вже більш-менш чіткий перелік доказів, які можуть бути розглянуті і прийняті судами України в якості належних, для підтвердження збитків.

Держава компенсує частину таких збитків. Це і програма «Відновлення» і інші компенсаційні дії з боку держави. Але всі завдані збитки держава не в змозі компенсувати одноосібно. Тим паче, що в таких збитків є визначений винний – російська федерація, яка розпочала війну і через дії якої ці збитки й були заподіяні.

Тож, підставами для відкриття подібних проваджень та розгляду справ про відшкодування збитків завданих військовою агресією. І ускладненням в подібних справах є те що окрім збитків тут присутній ще і «іноземний елемент» та порушення міжнародних норм.

В нас наявні три основних видів шкоди, яка була завдана збройною агресією рф, це:

- шкода, що була заподіяна каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- шкода, що була заподіяна майну фізичних або юридичних осіб.
- шкоди, що була заподіяна нерухомому майну фізичних або юридичних осіб.

Згідно з ч.4 ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Згідно із ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Ст. 11 Цивільного кодексу України передбачає, що підставою виникнення цивільних прав і обов'язків є завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі.

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути, зокрема, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Згідно з ч. 3 ст. 386 ЦК України власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди.

Згідно з ч. 1-2 ст. 1166 ЦК України, яка регулює загальні підстави відповідальності за завдану недоговірну (деліктну) шкоду, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Відповідно до ч.ч. 1,2 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

До складу збитків включаються: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (стаття 225 ГК України).

Зважаючи на зазначені норми, для застосування такого заходу відповідальності як стягнення збитків необхідна наявність усіх елементів складу правопорушення: 1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи; 2) шкідливого результату такої поведінки збитків; 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою та збитками; 4) вини особи, яка заподіяла шкоду. У разі відсутності хоча б одного із цих елементів відповідальність у вигляді відшкодування збитків не настає.

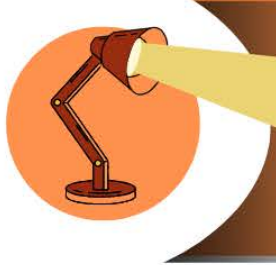
Таким чином, при розгляді справ про відшкодування майнової шкоди нам необхідні з'ясувати наступне: хто власник пошкодженого майна (або співвласники); чим підтверджується належне право власності на дане майно; чим ми можемо підтвердити факт пошкодження даного майна; який в нас причинно-наслідковий зв'язок завданої шкоди, та чим ми можемо його підтвердити; і остання, як порахувати і підтвердити розмір завданої шкоди.

Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України [ст.79; 3].

В попередніх дослідженнях нами вже було з'ясовано, що суди України мають право ігнорувати судовий імунітет російської федерації, на підставі ч.4 ст.79 Закону України «Про міжнародне приватне право».

На підтримку цього твердження виступає ще й те, що Верховний Суд у справі № 308/9708/19 дійшов висновку що судовий імунітет щодо іноземної

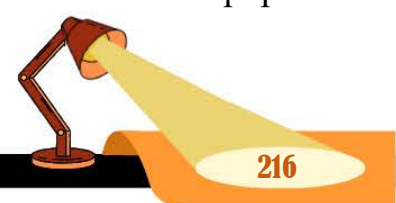
держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі у національному суді іншої держави. Держава не має права посилається на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду, та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час знаходилась на території держави суду.

А також, визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке:

- предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;
- місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;
- передбачається, що шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави України;
- вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави України, що закріплено у Статуті ООН;
- національне законодавство України виходить із того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом «генерального делікту») [4].

Враховуючи вищенаведені обставини, а також факт відсутності інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, Верховний Суд дійшов висновку, що судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на завдання збройними силами російської федерації шкоди майну позивача, що є винятком до судового імунітету держави відповідно до звичаєвого міжнародного права Підтримання імунітету російської федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері боротьби з тероризмом. Судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням російською федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом [5].

Відповідно до статті 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004), що відображає звичаєве міжнародне право, держава не має права посилається на судовий імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю, життю та майну, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час перебувала на території держави суду Підтримання імунітету Російської Федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом. Отже, Російська Федерація, вчинивши неспровокований та

повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилалися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі - громадянину України [6]..

В Україні відсутній спеціальний закон, норми якого закріплювали б механізм відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом або військовими діями. Відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України засади цивільно-правової відповідальності визначаються виключно законами України. Зазначене положення унеможливило застосування аналогії закону до будь-яких відносин, пов'язаних з відшкодуванням шкоди. Таким чином, у системі права України немає правових норм прямої дії, які б закріплювали механізм відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом. Норми ст.19 Закону «Про боротьбу з тероризмом» у такого роду правових ситуаціях не можуть бути застосовані у зв'язку з відсутністю згаданого в тексті цієї статті спеціального закону. Відповідно до ст. 85 Кодексу цивільного захисту України відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом. У свою чергу, ст. 86 КЦЗУ країни має вузьку сферу застосування і спрямована на забезпечення житлом внаслідок надзвичайних ситуацій, тобто регламентує лише окремі аспекти відносин щодо забезпечення житлом постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій. Отже, дія норм Кодексу цивільного захисту України поширюється винятково на прямо зазначені в ньому суспільні відносини щодо захисту від надзвичайних ситуацій, спричинених терористичними актами. Однак про правове регулювання відносин з відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, у Кодексу цивільного захисту України не йдеться. Таким чином, норми Кодексу цивільного захисту України не можуть бути застосовані до ситуацій, у яких майнову шкоду було спричинено терористичним актом. Вважати можливим застосування цієї статті аналогією для відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом немає підстав з мотивів, наведених вище. Верховний Суд виходив із того, що посилення позивачів як на правову підставу позову на статтю 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та ст. 86 КЦЗ України у взаємозв'язку з обов'язком держави щодо забезпечення права, гарантованого ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, є безпідставним. Відсутність у законодавстві України відповідних положень щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту житлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [7].

Щодо питання підсудності. На даний час завдяки змінам, внесеним Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного

суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» ст. 28 Цивільного процесуального кодексу України було доповнено ч. 17, яка визначає, що озови про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру можуть пред'являтися також за місцем проживання чи перебування позивача.

Тож, повернемося до доказів. Вище нами вже були перелічені основні необхідні докази про розгляді справ щодо відшкодування шкоди майнової шкоди, завданої військовою агресією. Спробуємо деталізувати ті обставини, які нам при розгляді необхідно буде з'ясувати, та, відповідно, підтвердити.

Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ч.1 ст. 76 ЦПК України).

Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів) (ч.1-3 ст. 89 ЦПК України).

Головною спільною особливістю всіх доказів в подібних справах те, що будь які доводи мають доводити зв'язок між діями агресора та пошкодженням/знищенням майна, втратою майна через бойові дії чи окупацію

Встановлення власника пошкодженого майна та підтвердження права власності. Тут начебто зрозуміло. Ми виходимо із того, що позов про відшкодування шкоди подаватиме зацікавлена особа, а зацікавленою особою як правило і є власником такого майна. Стосовно нерухомого майна - найпростішим способом є звернення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно <https://nais.gov.ua/p/derjavniy-reestr-rechovih-prav-na-neruhome-mayno>, єдиної державної інформаційної системи, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження [8: ст.2]. Інформація про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою, загальнодоступною та платною, крім випадків, передбачених цим Законом. Для фізичних та юридичних осіб інформація за об'єктом нерухомого майна та суб'єктом

речового права надається в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України, за умови ідентифікації такої особи (фізичної або юридичної) з використанням кваліфікованого електронного підпису або удосконаленого електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, або засобів електронної ідентифікації, що мають високий або середній рівень довіри, відповідно до вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги", або в паперовій формі [9: ст.32].

Окрім того, підтверджуючими документами можуть бути договори (договір дарування, міни, купівлі-продажу тощо); це може бути свідоцтво про право власності (якщо власник отримав майно до 2013 року, тобто до впровадження Державного реєстру речових прав), свідоцтво про право на спадщину: рішення суду тощо. Для транспортних засобів підтвердження права власності можуть бути свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу або договори купівлі продажу. Щодо іншого нерухомого майна, то підтвердження права власності на нього можуть бути договори купівлі-продажу, інші договори, чеки, або інші підтверджуючі документи які мають миттєву інформацію про майно і власника.

Наступний крок – це підтвердження факту пошкодження даного майна. До таких доказів можуть відноситися фото та відео-фіксація. Така фіксація має бути зроблена детально, загальним планом та подалі переходячи до кожної деталі пошкодження крупним планом. Окрім того, необхідно робити таку фіто- відео-фіксацію с прив'язкою до місцевості, щоб завдяки такої фіксації була можливість побачити що це саме той об'єкт. І важливо також обов'язково зафіксувати дату та час здійснення фото- відео-фіксації. За можливості необхідно зафіксувати залишки боеприпасів, які, ймовірно, спричинили руйнування. Бажано також здійснювати таку фото- відео-фіксацію із вказанням контактних даних особи, яка здійснює таку зйомку. Окрім того, необхідно зазначити за допомогою якого технічного засобу здійснюється фото- відео-фіксація. Також необхідно вказати причину пошкодження, можливо навіть під час проведення відеофіксації проговорити всі ці деталі. В разі якщо причина пошкодження невідома достеменно – можна просто зафіксувати що причина невідома.

На сьогодні алгоритм та правила фіксації знищення і пошкодження майна внаслідок військової агресії затверджені в Постанові Кабінету міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» та Постанова Кабінету міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624 «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України».

Ще одним підтвердженням факту знищення майна можуть бути відео з камер спостереження або відео реєстраторів.

Важливо те, що будь-які фото- відео-фіксації мають бути в оригінальному первинному вигляді. В жодному разі не допускається будь яка обробка таких матеріалів. Окрім того, бажано зробити копії таких матеріалів, і зберігати оригінальний носій. Оригінальний носій необхідний буде в разі проведення експертиз або досліджень.

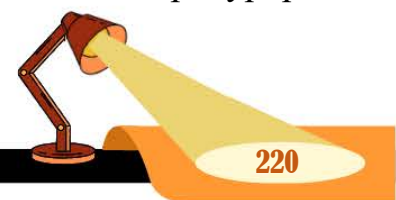
Наступним кроком збирання доказів є складання акту про пошкодження майна. Якщо акт складається фізичною особою – форма такого акту є довільною. Обов'язковими елементами такого акту мають бути ПІБ власника/власників пошкодженого майна, дата та час складання акту, місце складання, адресу, де розташоване пошкоджене майно, детальний опис пошкоджень, та ймовірна причина пошкоджень. Можна також зазначити приблизну суму збитків, завданих таким пошкодженням. Необхідно також залучити свідків для складання і підписання акту, та обов'язково вказати їх контактні дані. В акт можна внести також і пояснення свідків, за можливості з вказанням ними хронології подій. До складання і підписання акту можна також залучити представників ЖЕКу, ОСББ, місцевої адміністрації.

Окрім того, якщо є свідки руйнувань, не зайвим буде взяти у них заяву, яка буде написана ними власноруч, де будуть описані ті обставини, які привели до пошкодження або знищення майна, я свідками яких вони були.

В якості доказів пошкодження майна можуть розглянуті офіційні повідомлення в засобах ЗМІ, повідомлення на офіційних інтернет-сторінках або сайтах органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а також на сторінках блогерів, ютуб каналах, інших соціальних мережах або інтернет-ресурсах. Але важливо, щоб при збереженні таких відео або скрін-копіях були зафіксовані час і дата доступу до такого відповідного інтернет ресурсу та інтернет-адресу ресурсу.

Також, необхідно повідомити правоохоронні органи про вчинення кримінального правопорушення. Таке повідомлення має відбуватися в межах статті 214 Кримінально-процесуального кодексу України. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Тобто, заява може бути подана у письмовій формі безпосередньо до правоохоронного органу, або засобами поштового зв'язку, або за допомогою інтернет зв'язку на офіційну електронну адресу правоохоронного органу, або в усній формі безпосередньо зателефонувавши на гарячу лінію відповідного правоохоронного органу.

Така заява має бути прийнята та на її підставі мають бути внесені відповідні відомості до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв

і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається [10; ст.214].

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [10; ст.214].

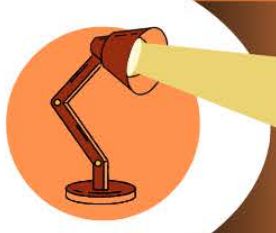
Всі ці відомості необхідно ще, відповідно до вищезгаданого Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, затвердженого на підставі Постанови КМУ від 26 березня 2022 р. № 380, подати до Реєстру пошкодженого та знищеного майна: 1) самостійно фізичною особою чи представником юридичної особи: засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі - Портал Дія) у порядку, визначеному пунктами 6 і 7 цього Порядку; з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія) у разі наявності реєстраційного номера облікової картки платника податків у порядку, визначеному пунктом 6 цього Порядку; 2) через адміністратора центру надання адміністративних послуг або нотаріуса у порядку, визначеному пунктом 8 цього Порядку [11; п.4].

Щодо питання причинно-наслідкового зв'язку завданої шкоди, та його підтвердження. В випадку військової агресії причинно-наслідковий зв'язок із завданою шкодою встановлюється через прямий зв'язок із військовими діями та конкретними збитками.

Причинний зв'язок як обов'язковий елемент відповідальності за заподіяні збитки полягає в тому, що шкода повинна бути об'єктивним наслідком поведінки завдавача шкоди, отже, доведенню підлягає факт того, що протиправні дії заподіювача є причиною, а збитки є наслідком такої протиправної поведінки. Отже збитки - це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ кредитора, яке пов'язане з утиском його інтересів, як учасника певних суспільних відносин і яке виражається у зроблених ним витратах, у втраті або пошкодженні його майна, у втраті доходів, які він повинен був отримати.

Щодо підтвердження такого прямого і безпосереднього зв'язку окрім вищезгаданих фото-відео-фіксації; актів обстежень; свідчень очевидців можуть бути ще протоколи огляду, які були складені слідчими під час огляду місця події, експертні висновки фахівців; акти, що були складені працівниками ДСНС тощо.

І останнє питання, яке ми маємо з'ясувати – це як порахувати та підтвердити розмір завданої шкоди.

Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ч.1 ст. 1166 ЦК України).

Відповідно до Цивільного кодексу України розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі [12; ст.1192]. Тобто ключовими моментами у визначенні розміру збитків будуть:

- реальна, тобто ринкова вартість майна на момент відшкодування, але з урахуванням його зносу (амортизації);

- вартість відновлення, в тому разі, якщо майно підлягає відновленню. В такому разі оцінюється вартість матеріалів, ремонтних робіт, запчастин тощо, які будуть необхідні для повернення такого майна в стан, максимально близький до початкового;

Таким чином, сума відшкодування має на меті поставити потерпілу особу у становище, в якому така особа перебувала до моменту завдання шкоди.

Боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторі завдані цим збитки. Розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується кредитором. Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, - у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення. При визначенні неодержаних доходів (упущеної вигоди) враховуються заходи, вжиті кредитором щодо їх одержання (ст. 623 ЦК України).

На підтримку наведеного вище, можемо навести алгоритм розгляду справи № 369/8224/25 щодо відшкодування шкоди завданої збройною агресією (зруйнування будинку внаслідок влучення боєприпасу у будинок).

У своєму Рішенні Києво-Святошинський районний суд Київської області визначає:

Згідно зі ст.76 ЦПК України доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

Письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору (ст. 95 ЦПК України). Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування (ч. 1 ст. 77 ЦПК України).

При вирішенні спорів про відшкодування шкоди за статтею 1166 ЦК України, доказуванню підлягає: факт спричинення шкоди, протиправність дій заподіювача шкоди і його вина, причинний зв'язок між протиправною дією та негативними наслідками. Відсутність хоча б одного з таких елементів виключає відповідальність за заподіяння шкоди. Деліктна відповідальність за загальним правилом настає лише за наявності вини заподіювача шкоди.

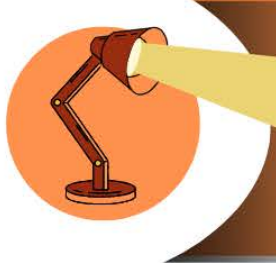
Щодо вини, як складового елемента цивільного правопорушення, законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини, тобто відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити сам завдавач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. В контексті зазначеного, саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах. Зазначений висновок підтверджується Верховним Судом, зокрема, у постанові від 21 квітня 2021 року у справі № 648/2035/17, постанові від 14 лютого 2018 року у справі № 686/10520/15-ц [13].

Розглянемо більш детально ще одну справу аналогічну у спорах про недоговірні зобов'язання, про відшкодування шкоди, де позивач просить суд: стягнути з держави Російська Федерація на користь громадянки України ОСОБА_1 завдану матеріальну шкоду. В обґрунтуванні позовних вимог позивач позивається до російської федерації з позовом про відшкодування збитків, завданих його майну через влучання снаряду в будинок, пожежу не вдалось загасити, будинок вигорів майже ущент.

Суд вказує на фактичні обставини, які були встановлені судом, та зміст зміст спірних правовідносин з посиланням на докази. «Будинок АДРЕСА_1 на підставі договору дарування від 19.06.2009 року № 3494776 належить ОСОБА_1 та ОСОБА_4 по 1/2 частці кожному (а.с. 25-31). Відповідно до акту про пожежу від 01 січня 2015 року та актів обстеження від 05 січня 2015 року, 05 грудня 2015 року вбачається що внаслідок бойових дій за адресою: АДРЕСА_1 сталось займання, в результаті якого домоволодіння знищено та не придатно для проживання (а.с. 32-44). За фактом пошкодження будинку відкриті кримінальні провадження № 12015050220000001 від 01.01.2015 та № 22023050000004837 від 29.12.2023, що підтверджується витягом з кримінального провадження (а.с. 45, 46)» [14].

Суд вказує, що відповідно до ч. 3 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування. Отже, протиправність діяння відповідача, як складового елементу факту

збройної агресії Росії проти України в розумінні ч. 3 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України є загальновідомим фактом, який закріплено державою на законодавчому рівні, а також визнано на найвищому міжнародному рівні. Обов'язковою умовою покладення відповідальності має бути безпосередній причинний зв'язок між вчиненими порушеннями і завданими збитками. Підставою для відшкодування понесених збитків є спричинення їх внаслідок вчиненого порушення, тобто наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями однієї сторони та зменшення майнових прав іншої. Витягами з Єдиного реєстру досудових розслідувань (кримінальне провадження № 12015050220000001 та № 22023050000004837, підтверджується внесення відомостей про початок досудового розслідування за фактом пожежі у буд. АДРЕСА_1, внаслідок бойових дій та пошкодження будинку, кримінальне правопорушення кваліфіковане за ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України відповідно. Таким чином, суд приходить до висновку, що військова агресія російської федерації, призвело до втручання в право власності позивача, майно фактично зруйноване, чим завдано позивачу збитків. Так, внаслідок обстрілів будинків, позивача зазнав ушкоджень, а в подальшому згорів майже повністю, про що свідчать наявні в матеріалах справи фотокартки, що підтверджує вину відповідача в заподіянні шкоди та причинний зв'язок між такими діями та настанням негативних наслідків для позивача у вигляді втрати житла [14]. Тож, можемо пересвідчитися, що саме такі докази, які ми детально описували в нашій роботі, суд визнає належними і допустимими, а отже, саме на підставі таких доказів національний суд має змогу оцінити шкоду, яка була завдана збройною агресією, та призначити відшкодування з винної особи, в нашому випадку російської федерації.

Висновки. Незважаючи на відсутність визначених механізмів відшкодування шкоди завданої військовою агресією, позитивним фактором можна вважати вже напрацьовану національними судами практику розгляду подібних справ. І якщо збитків від збройної агресії з боку російської федерації громадяни та юридичні особи зазначали що з 2014 року, але до початку повномасштабної агресії українськими судами такі справи майже не розглядалися. До того ж складнощі додавав факт наявності юрисдикційного імунітету для розгляду подібних справ в судах української юрисдикції. Верховним Судом України вже було доведено, що з урахуванням всіх обставин, російська федерація не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України. Щодо належних доказів – нами було детально перелічені кожен з видів доказів, які можуть бути визнані судом. Зроблено також детальний розбір по кожному із видів доказів. Тож, підсумовуючи: в справах про відшкодування шкоди завданою російською федерацією через збройну агресію належними доказами вважаються: документи, які підтверджують належне право на знищене або пошкоджене майно; наведено детальний огляд чим та як можна підтвердити

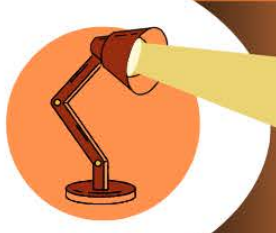

факт пошкодження або знищення майна; чим та як можна підтвердити причинно-наслідковий зв'язок завданої шкоди; та як варто розраховувати розмір завданої шкоди. Насправді, перелік належних доказів в побідних справах не відмінний від будь яких інших справ про відшкодування шкоди, завданою майну. Найбільшою проблемою для національних судів було підставне та законне розуміння заперечення юрисдикційного імунітету росії. Але на даний час, подібна судова практика стає все більш поширеною, і відповідно, вже може бути повністю визнана одним із механізмів захисту прав громадян та юридичних осіб, які зазнають збитків через підступні дії російської федерації.

Література:

1. Інтернет-ресурс. Майно кожного п'ятого українця постраждало через війну, - дослідження. <https://surl.lt/nmmpmn>
2. Я. Кириловська, О. І. Лисяк. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права та прав людини під час воєн // Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». - 2025. - № 4. - С. 429 – 431. <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/36881>
3. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>
5. Постанова Верховного Суду України у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року у справі № 428/11673/19 (провадження № 61-8291св21). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
6. Постанова Верховного Суду України у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 428/11673/19 (провадження № 61-8291св21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
7. Постанова Верховного Суду України у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 липня 2020 року у справі № 757/40388/17-ц (провадження № 61-48834св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591348>.
8. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#n6>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2036>
11. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 26.03.2022 № 380. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>
12. Цивільний кодекс України, Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
13. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 04.12.2025 у справі № № 369/8224/25 (провадження № 2/369/7453/25). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132311634>
14. Рішення Самарського районного суду м. Дніпропетровська в залі суду в м. Дніпрі від 08 квітня 2025 року у справі № 225/1058/24 (провадження № 2/206/337/25). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126460218>

References:

1. Internet-resurs. Maino kozhnogo piatoho ukraintsia postrazhdalo cherez viinu, - doslidzhennia [Internet resource. Property of every fifth Ukrainian suffered damage due to war, study finds.] <https://surl.lt/nmmpmn>
2. Ya. Kyrylovska, O. I. Lysiak. Dotrymannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta prav liudyny pid chas voien // Elektronne naukove fakhove vydannia «Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal». - 2025. - № 4. - S. 429 – 431. [Ya. Kyrylovska, O. I. Lysyak. (2025) Compliance with the norms of international humanitarian law and human rights during wars // Electronic scientific professional publication "Legal Scientific Electronic Journal"- 2025. - № 4. - C. 429 – 431. <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/36881>
3. Pro mizhnarodne pryvatne pravo. Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 № 2709-IV. [On private international law. Law of Ukraine dated 23.06.2005 No. 2709-IV.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 14 kvitnia 2022 roku u spravi № 308/9708/19. [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated April 14, 2022 in case No. 308/9708/19.]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>
5. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 18 travnia 2022 roku u spravi No 428/11673/19 (provadzhennia No 61-8291sv21) [Resolution of the Supreme Court of Ukraine composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated May 18, 2022 in case No. 428/11673/19 (proceedings No. 61-8291sv21).]: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
6. [Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u spravi No 428/11673/19 (provadzhennia No 61-8291sv21)] Resolution of the Supreme Court of Ukraine composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation in case No. 428/11673/19 (proceedings No. 61-8291sv21). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
7. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 22 lyupnia 2020 roku u spravi No 757/40388/17-ts (provadzhennia No 61-48834sv18) [Resolution of the Supreme Court of Ukraine composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated July 22, 2020 in case No. 757/40388/17-ц (proceedings No. 61-48834sv18).] <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591348>.
8. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy; Kodeks, Zakon vid 18.03.2004 № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine. Code of Ukraine; Code, Law of 18.03.2004 No. 1618-IV.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen. Zakon Ukrainy vid 01.07.2004 № 1952-IV [On state registration of real rights to real estate and their encumbrances. Law of Ukraine dated 01.07.2004 No. 1952-IV.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#n6>
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine. Code of Ukraine; Law, Code of 13.04.2012 No. 4651-VI.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2036>
11. Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiiieu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok vid 26.03.2022 № 380. [On the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed real estate as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Order of 26.03.2022 No. 380.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>

12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy, Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV. [Civil Code of Ukraine, Code of Ukraine; Law, Code of 16.01.2003 No. 435-IV.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

13. Rishennia Kyievo-Sviatoshynskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 04.12.2025 u spravi № № 369/8224/25 (provadzhennia № 2/369/7453/25). [Decision of the Kyiv-Svyatoshynskiy District Court of Kyiv Region dated 04.12.2025 in case No. 369/8224/25 (proceedings No. 2/369/7453/25).] <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132311634>

14. Rishennia Samarskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska v zali sudu v m. Dnipri vid 08 kvitnia 2025 rokuu spravi № 225/1058/24 (provadzhennia № 2/206/337/25). [Decision of the Samara District Court of Dnipropetrovsk in the courtroom of Dnipro dated April 8, 2025 in case No. 225/1058/24 (proceedings No. 2/206/337/25)] <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126460218>

